

AZ ÉRETTSÉGIZŐ FIATALOK PÁLYAVÁLASZTÁSI
IDENTIFIKÁCIÓJÁNAK PSZICHOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Dr. Zakar András

A pályaválasztási döntéselőkészítés hatékony segítése érdekében továbbra is nagy fontossága az iskolai tanulók pályaválasztási sajátosságainak kutatása. A fiatalok pályaválasztási előkészítésének vizsgálata azért is kiemelt jelentőségű, mert a szakmai életet lényegében a mindenkori pályaválasztási előzmények függvénye, legalábbis nagyban befolyásolja a korábbi felkészülés a szakmai szocializáció egészét.

A hazai pedagógiai és pszichológiai gyakorlat alapján a kutatók többsége éppen ezért az iskolás korosztályok pályaválasztási sajátosságait vizsgálja, mivel a tanulóifjúság egyik legfontosabb és gyakran egész további életútjának alakulására kiható elhatározás a pályaválasztás /Duró, 1980./. A pályaválasztás a személyiségfejlődés szerves része, másrészt egyben a serdülőkor és az ifjúkor fejlődéslélektani sajátosságainak fontos összetevőjét is képezi.

A személyiség döntésre való alkalmassága pedig a pályaválasztási érettségben összegeződik, amelyen a tanulók egész személyiségének sajátos állapotát értjük, amely "egyrészt lehetővé - az elhelyezkedési lehetőségeknek és a személyiségnek - megfelelő pálya választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést" /Rókusfalvy, 1969./.

Az iskolai gyakorlatban még napjainkban is tapasztalható a pályaválasztási előkészítés hiányosságai a tudományos megalapozottság és a megfelelő módszertani felkészültség ellenére. Megállapításunkat arra alapozzuk, hogy sokfelé hiányosak, egyoldalúak és megalapozatlanok a tanulók pályaválasztási döntései, amelyek szinte kivétel nélkül a nem kelendő mértékű értékorientációs irányultság következményei. Azt is gyakran tapasztalhatjuk továbbá, hogy az értékbeállító társadalmilag elvárt fejlettsége nem mindig érvényesül megfelelően és a kívánt erkölcsi tulajdonságok is csak rész-

ben válnak a személyiség tulajdonságává. Tehát a pályaválasztási előkészítés kritikus pontjai különös élességgel mutatkoznak meg a döntés időszakában és azok a pályafejlődés későbbi szakaszában is kedvezőtlenül hatnak.

A középiskolai szakmai szocializáció során is /hasonlóan az általános iskolához/ igen jelentős a pályaválasztási identifikáció, amely az addigi pályaválasztási összetevők integrációját jelenti, másrészt a későbbi pályára nevelést és a tényleges munkavégzést készíti elő.

A választott pályával való azonosulás folyamatában többirányú, komplex pszichológiai mechanizmusok jönnek működésbe, amelyek általános és speciális tulajdonságok kialakulásához vezetnek. A mintakövetésben a vonatkoz/tat/ási személyen /csoporton/ túl az értékrendszer az alapvetően fontos és irányadó. A pályaválasztási identifikációban is a "kognitív, affektív és konatív összetevők együttes hatása" /Xantus, 1974./ figyelhető meg.

A pályaválasztási identifikáció elsősorban prae-identificatio-t jelent, eltérően a pályaidentifikációtól. Az előbbi esetben ugyanis jóval nagyobb tolarencia képzelhető el a pályaválasztási összetevők között, valamint az érzelmi oldal az elsődleges az "anticipált azonosulás" /Dancs, 1976./ során. A tényleges /pálya/identifikáció pedig inkább "életszerűbb", amely jóval hosszabb idő alatt alakul ki és természetesen sokkal stabilabb.

Az ifjúság pályaválasztási érettsége tehát egyértelműen a választott pályával való azonosulás mértékétől függ, amely szélesebb értelemben a munkához /tanuláshoz/ való viszonyulást is jelenti.

Az identifikációs folyamat szakaszai és tartalmi sajátosságai

Az identifikáció fogalmát a pszichológiai szakirodalomban sokoldalúan feltárták és e tekintetben a vizsgálatok sorozatát végzik napjainkban is, amelyek nagyon szerteágazóak, az alapkutatásoktól a legkülönbözőbb alkalmazott területekig

terjednek.

A személyiség magatartásmódjai, amelyek a felnövekvő nemzedék szocializációjának folyamatában alakulnak ki, többnyire anélkül jönnek létre, hogy azokat direkt, közvetlen hatások érnék. Tehát a magatartás-módokat az ember mindenféle külső kényszer nélkül, mintegy önálló tanulással sajátítja el. Tulajdonképpen ezek azáltal keletkeznek, hogy az egyén egy másik egyénnel kapcsolatba kerül és a másik magatartását /magatartásmódját/ megfigyeli és utánozza.

Az utánzást /amely az identifikáció alapja/ úgy fogjuk fel, mint a beállítódás-képződés egyik, rendszerint fő mechanizmusát. Így az utánzás nem egyéb, mint egy megfigyelt magatartásmód utólagos végrehajtása, amely a szociális környezet értékelésén /az lehet pozitív és negatív egyaránt/ keresztül valósul meg. Megjegyezzük továbbá azt is, hogy az utánzás Bandura és Walters /1963/ felfogásában szintén a tanulásnak alapja.

Az utánzás fogalmának elméleti megvilágításánál egymással ellentétes nézetek alakultak ki, amelyek a következőképpen jellemezhetők:

1. Az egyik irányzat képviselői az utánzást ösztönként értelmezik. Szerintük az utánzás embernél és állatnál egyaránt megjelenik, tehát az utánzás képessége mintegy velünk született sajátosság.

2. A másik csoportba tartozó kutatók felfogása szerint az utánzást a szocializáció folyamatában tanuljuk meg bonyolult mechanizmusok segítségével. Megjegyezzük, hogy az ember utánzás alapjai messzemenőkig tisztázatlanok még. Ugyanakkor a vizsgálati eredmények egész sora kétségtelenül sejteti, hogy az utánzás képességét szociálisan tanuljuk.

Miller és Dollard vizsgálatai igazolták először azt a feltevést, hogy az utánzás tanult magatartás. Viszont a kutatási eredmények nem elegendők még máig sem valamennyi utánzás-fenomén magyarázatához. Mindezek tisztázása természetesen újabb és újabb kutatásokat igényel.

Az utánzás lényegében az ember legkülönbözőbb tevékenységében megmutatkozhat és a magatartás, viselkedés valamenny-

nyi területén fellelhető /öltözködés, hajviselet, szóbeli kifejezési formák, sőt a gondolkodásmód is/.

Általában olyan személyek serkentenek utánzásra, akiket akceptálnak és egyáltalán elfogadnak /"csodálnak"/. Ezek az emberek nemcsak a reális élet személyei, hanem színházi darabok, filmek, valamint regények hősei is lehetnek.

Ha az utánzást úgy fogjuk fel, mint spontán beállítódás-képződést, akkor e folyamatot tudatos formában is el tudjuk képzelni. Tulajdonképpen ekkor /a tudatos változat során/ beszélünk i d e n t i f i k á c i ó r ó l .

Az azonosulás folyamata ma még messzemenően tisztázatlan. Természetesen vannak különböző kísérletek az identifikáció lényegének meghatározására. Általában azt mondhatjuk, hogy az azonosulás elsősorban tanult mechanizmus. Lényege pedig abban összegezhető, hogy az adott személy törekszik arra, hogy hasonló legyen, mint egy másik individuum. Így pl. ha egy gyermek azonosul valakivel, akkor a külső /test/tartásától kezdve azonos gondolkodási módot is mutat, azaz olyaná válik, mintha a másik tulajdonságrendszere a sajátja lenne.

Az identifikációs folyamat tartalmi indikátorai különbözők lehetnek. Ezek közül a következőket említhetjük meg:

- Az életben nagyon gyakran olyan un. "áttekinthetetlen" helyzetek adódnak, ahol nincsen megbízható döntési minta. Ilyen esetben az utánzást ösztönző személyek különösen fontos szerepet töltenek be.

- Vagy pl. ha valaki bizonytalan, vagy éppen "kisebbségi értékiségben szenved", többek között az identifikáció folyamatából is megkísérelhet szükséges biztonságot nyerni /Hielbsch-Vorweg, 1968/.

Az identifikáció döntően mindig úgy fogható fel, mint egy emocionális kapcsolat az egyes személyek és csoportok között. Itt azok a folyamatok játszanak döntő szerepet, amelyek az én-kép és a másokról alkotott kép dinamikájában előfordulnak. Ezek alapján az identifikációt tehát legáltalánosabb értelemben úgy foghatjuk fel, mint a másokról alkotott kép elemeinek átvételét a saját önkoncepciónkba. E mechanizmusokat

végül a beállítódások integrálják, mégpedig a tevékenységminták és a magatartás-regulációk formájában. Az identifikációs kapcsolatok létrejötténél egyébként döntő jelentőségű, hogy fennálljon az ön-koncepció hasonlósága és valamiféle személyközi vonzerő is. Ezen túlmenően az identifikációs modell tehát eszménykép funkciót szintén ellát.

Az identifikáció aktusát végül mint tanulási folyamatot jellemezhetjük, ahol igen lényeges feltétel, hogy az egyén emocionális kapcsolata kedvező legyen az identifikációs modellel. E tanulási folyamatban magas szubjektív kielégülési értéket érez a személy és pozitív szankciókat is átél a modell részéről. Éppen azért az identifikatív nyert tudatos sajátosságok az önértékelés részeivé válnak.

A fiatal nemzedék szocializációjában elsősorban egy integratív jellegű identifikációs mechanizmus játszik fontos szerepet. A személyiség-formálásban az identifikáció tehát igen lényeges a közösség, a csoport normáinak és értékeinek kialakítása során is /Kossakowski, 1980/. Ezáltal tulajdonképpen az egyén helyzete könnyebbé válik, mivel bonyolultabb helyzetekben szintén tud tájékozódni és képes megfelelően dönteni. Az azonosulás tehát elősegíti a beállítódás-struktúra kialakulását és hozzájárul ahhoz, hogy az egyes beállítódás-tartalmak a vonatkoz/tat/ási csoportban rögzüljenek. Kedvező esetben pedig mindezek eredményeként kialakul a valamennyi személyiség számára nélkülözhetetlen állapot, az identitás-érzés.

A különböző vizsgálati eredmények alapján bonyolult kapcsolatokat találtak a kutatók az azonosuló személy és az identifikációs modell között /Wallon, Bandura, stb./. Schmidt munkáiban pedig arra mutat rá, hogy az ambivalencia a modell-személlyel szemben folyamatos belső konfliktust jelent, amely folyamatosan megújul és ezáltal biztosítja az identifikáció energia-hátterét.

A választott pályával való azonosulás

Ezen elméleti előzmények előrebocsátásával szeretnénk röviden /a tanulmány adta szerény keretek között/ felvázolni a pályaválasztási identifikáció fogalmát és ismertetni a választott pályával való azonosulás egész jelenségkörét.

Az e témakörben végzett hazai és külföldi pályalélektani vizsgálatok eredményeinek felhasználásával a személyiségközpontu és az életutszemléletü megközelítés alapján alakítottuk ki a felfogásunkat.

Hazai viszonylatban Ritoók Pálné dolgozta ki legrészletesebben a pályaidentifikáció témakörét. Szerinte a "pályaidentifikációt olyan viszonyfogalomnak tekinthetjük, amely a pálya követelményrendszere és a munkát végző ember domináló személyiségjegyei közötti megfelelés hatékonyságának mutatója, az életpálya és a személyiség fejlődési folyamatának dinamikus tükrözője, amelyben megmutatkozik az egyén pályájával kapcsolatos elégedettsége, eredményessége és alkotó társadalmi aktivitása, s amely sajátos megközelítésben jelzi az egyén munkájában való önmegvalósítást is" /Ritoókné, 1977/.

Lényegében a pályaidentifikáció e tömör, szakszerű és dialektikusan differenciált meghatározása támpontot szolgáltat a pályával való előzetes /iskolai keretek közötti/ azonosulás mechanizmusainak és sajátosságainak meghatározásához is. Az előzetes azonosulás /prae-identificatio/ viszont minőségileg eltér és jelentősen különbözik a tényleges identifikációtól, jóllehet ezen utóbbit készíti elő.

Ritoókné a pályaidentifikáció három fő dimenzióját határozza meg: "az egyén elégedettségét, a pályán való eredményességét és aktivitását". Lényegében a prae-identificatio alapvető dimenziói azonosak, csupán arányaiban, sorrendjében és nem utolsó sorban a rész-funkciók működésében találhatunk eltéréseket. A választott pályával /pályákkal/ való azonosulás elsősorban emocionális színezetü, azaz az elégedettség itt csak áttételesen valósulhat meg. Az eredményesség, hasonlóképpen az aktivitás anticipált formában főként az iskolai teljesítményhez kötődik.

Ezek alapján a pályaválasztási identifikáció szubjektív oldalról történő megközelítése elsősorban a választott pályával való elégedettség mértéke alapján lehetséges. Az antici-pált pályaválasztási identifikáció során az eredményességet pedig a pályára való felkészülés minőségi mutatói adják mintegy objektív formában. Az aktivitás viszont "a pályához kapcsolódó tevékenységben megjelenő társadalmi elkötelezettséget jelenti" /Ritoókné, 1977/. A pályaválasztási identifikáció aktivitás faktora szélesebb értelemben a munkához /tanuláshoz/ való viszonyulásban összegeződik, másrészt a személyiség érték-beállítódásának is függvénye /Duró-Zakar, 1975/.

A vizsgálat célkitűzése és módszere

Az érettségiző tanulók választott pályával való azonosulásának folyamatában igen fontos szerepet játszanak a pályakivánságok és a pályaválasztási elképzelések. A fiatalok pályaválasztási identifikációját befolyásolják továbbá a tanulók szociális beállítódásai, ezen belül is az értékorientációk a központi jelentőségűek.

A végzős középiskolai tanulók pályaválasztásának vizsgálata során a pályairányultság főbb sajátosságainak bemutatására vállalkozunk, valamint a pályaválasztási identifikáció néhány kérdését szeretnénk érinteni tanulmányunkban az empirikus vizsgálataink alapján.

Feladatunknak tekintjük, hogy feltárjuk a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók választott pályával való azonosulásának főbb összefüggéseit, az identifikáció mechanizmusait és a tartalmi sajátosságok egymáshoz való viszonyát a pályaválasztási döntéselőkészítés során a tanulók tevékenység-rendszereinek különböző területein.

A fenti célkitűzéseinket a következő hipotézisekre alapozzuk:

a/ A választott pályával való azonosulás folyamatos a középiskolai tanulmányok során.

b/ A pályaválasztási identifikáció főként az affektív szférában valósul meg.

c/ A választott pályával való azonosulás folyamatában az egyéni értékrend kialakulása az irányadó és alapvetően meghatározó.

d/ A pályaválasztási döntésselőkészítés során a kortárs-csoportok hatása szintén jelentős, amely különösen a középiskola utolsó éveiben mutat erősödő tendenciát.

Négy éves longitudinális vizsgálat-sorozatot fejeztünk be az 1980/81-es tanévben /N=1218/. Korábbi munkáinkban /Zakar, 1979/a, 1979/b, 1980/a, 1980/b, 1981/ folyamatosan beszámoltunk a kutatás részeredményeiről. A dolgozat szerény keretei adta lehetőségek alapján kísérletet teszünk ez esetben a középiskolai pályaválasztási identifikáció fő sajátosságainak bemutatására.

A kutatások során változatos, sokrétű vizsgálati módszerek együttesét használtuk. Így a következő eljárásokat alkalmaztuk az empirikus adatgyűjtés során:

1. Sokoldalú megfigyelés tanítási órákon és egyéb iskolai foglalkozások /szakkör, ifjusági rendezvények/ során.

2. Több szempontú kérdőívet állítottunk össze a pályaválasztási identifikáció, ezen belül az értékorientációk feltárására.

3. Tematikus dolgozatot irattunk a középiskolásokkal a pályaválasztási sajátosságaikkal összefüggésben.

4. Önértékelési és személyiségvizsgáló teszteket alkalmaztunk a pályaválasztási körülmények pontosabb feltárása érdekében.

5. Egyéni és csoportos beszélgetéseket folytattunk a tanulókkal folyamatosan és konzultáltunk a pedagógusokkal is.

6. A tanulókról készült pályaválasztási feljegyzések tanulmányozása szintén hozzájárult a problémakör alaposabb megismeréséhez.

E tanulmányban tehát elsősorban a végzős középiskolai tanulók pályairányulásának fő tendenciáit és a választott pályával való azonosulásának néhány pszichológiai összefüggését kívánjuk bemutatni.

Az érettségizők pályairányulása

A végzős középiskolai tanulók, választott pályával való azonosulásának vizsgálata előtt célszerűnek látjuk az érettségiző fiatalok pályaválasztási irányultságának vázlatos bemutatását.

A megvizsgált tanulók a továbbtanulásra való jelentkezés időszakában összességében valamivel kevesebb pályát /mintegy 158 félélt/ jelöltek meg a korábbi évekhez képest/ ez egyébként az első, második és a harmadik év végén 170-180 féle pályát jelentett/. A csökkenés viszont jelentősen növelte a pályaválasztás realitás-értékét, mivel elsősorban az extra-választások maradtak el, mintegy "hétköznapiabbakká váltak". Ugyahakkor szembeűnő az is, hogy a középiskola negyedik osztályában közel minden ötödik tanuló megváltoztatta - saját beállítása vagy kényszer alapján - korábbi pályaválasztási szándékát. Elsősorban a közepes és a gyenge jó tanulmányi eredményt elért tanulók voltak azok, akik módosították pályakivánságukat.

A pályaválasztási szándékok fő mutatói /a korábbi évek felméréseihez hasonlóan/ a megalapozottság, a realitás és a rátermettség. E három dimenzió együttesen adta meg a pályakivánságok heterogenitását, illetőleg homogenitását.

Igy a végzős gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók mintegy 18 %-ban egyoldaluan választottak, az irreálisan szélsőséges választás pedig minimálisra /0,8 %-ra/ csökkent.

A felmérések alapján továbbra is a gimnáziumi tanulók azok, akik a reális egyetemi-főiskolai felvétellel szemben nem számolva beadták jelentkezési kérelmüket valamelyik felsőoktatási intézménybe, viszonylag gyenge tanulmányi eredmény és hiányos szakirányu felkészültség ellenére is. A szakközépiskolai tanulók esetében mind a négy év alatt, így érettségi előtt is sokkal reálisabb a pályairányultság. Az érettségiző szakközépiskolások körében továbbra is a szakirányu főiskolai továbbtanulás a legnépszerűbb a közvetlen munkába állás mellett.

A pályaaorientációs elképzelések következő sajátossága, hogy a korábbi évek másodlagos választásai igen nagy számban

elsődleges választássá módosultak az utolsó év második felében.

A leányok és a fiuk pályaválasztása szintén eltérő, mégpedig továbbra is a fiuk azok, akik lényegesen nagyobb pályaspektrumból választanak és sokkal inkább változtatják /év közben akár többször is/ elképzeléseiket. A középiskola utolsó évében a leányok szinte alig változtattak pályaválasztási szándékaikon a korábbi évekhez képest.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az érettségiző tanulók pályairányultsága megalapozottabb, reálisabb és kiegyensúlyozottabb, mint az előző tanévek végén. A pályaválasztás realitás-értéke érettségire nagyrészt eléri a kívánt mértéket. Ugyanakkor egyes iskolákban, de méginkább néhány osztályban a pályaválasztási előkészítés /pályairányítás/ szembetűnően sok hiányosságot mutat, amely a legújabb értesülések szerint sajnos a felvételi eredményekben is tükröződik. A tényleges továbbtanulási /felvételi/ eredményekről és a pályaválasztási elképzelések realizálásáról csak később, mégpedig újabb vizsgálatok alapján szerezhethetünk tudomást.

A választott pályával való azonosulás sajátosságai

Vizsgálati adataink alapján megállapíthatjuk, hogy a végzős középiskolai tanulók pályaválasztási identifikációja differenciált, sokirányú és bonyolult összefüggésben áll személyiségfejlődésük egészével. Ezért a választott pályával való azonosulás attitűdinális tényezőit kívánjuk elsősorban elemzés tárgyává tenni, amelyek sajátos rendszert alkotnak és egyben a pályaválasztási döntés kialakulásának folyamatát is követik.

A megvizsgált érettségizők pályára való beállítódása alapján többféle csoportot találtunk, amelyek a következők /1.sz. táblázat alapján/:

1. Talán túlzott mértékű a "kalandos-változatos" irányultság /44 %/. Ezen tevékenységformák ilyen jellegű preferálása feltehetően az életkori sajátosságokkal hozható összefüggésbe. Az előny e vonatkozásban kétségtelenül az új dolgok

iránti fogékonyságot jelenti csupán, amely egyben a tanulás /munkavégzés/ természetes energia-háttérét biztosítja.

2. Második helyen a "humán-karitatív-pedagógiai" /33 %/ irányultság kerül előtérbe a gimnazisták körében, a szakközépiskolások pedig a "gyakorlati-mozgásos" /38 %/ jelleget emelték ki.

3. A vizsgálatok alapján harmadsorban a "természettudományos-intellektuális" /28 %/ és a "vezető-meggyőző" /24 %/ irányultság mutatkozott lényegesnek. Ez természetesen a tanulók önértékelését tükrözi leginkább, valamint jelzi a munkabeállítódásuk jellegét is. Ezeket az eredményeket abból a szempontból tartjuk kedvezőnek, hogy a kitartó és pontos munkavégzés iránti vonzalom szintén fellelhető a vizsgált tanulók jelentős hányadánál.

1.sz. táblázat: Az érettségizők pályára való beállítódása

I r á n y u l t s á g	%
Gyakorlati-mozgásos	38
Kalandos-változatos	44
Természettudományos-intellektuális	28
Művészi-szellemi	14
Humán-karitatív-pedagógiai	33
Biztonság-kényelmi	6
Vezető-meggyőző	24

4. Mintánkban viszont legkevésbé fordul elő /csupán szűkebb csoport esetében, viszont közöttük erőteljesen a "művész-szellemi" /14 %/ irányultság. Mindez természetesen háttérrel van az esztétikai élményre is, amely a fiatalok munkavégzéséből jórészt hiányzik. A "biztonság-kényelmi" /6 %/ irányultság háttérbe szorulása szintén kedvező jelenségnek tűnik, mivel szinte valamennyi érettségizőt éppen az aktivitás

és a tettvágy jellemez.

A választott pályával való azonosulás folyamatában központi jelentőségű az értékbeállítódás, amely mindenkor szabályozza a fiatalok pályaválasztási magatartását.

A korábbi vizsgálatainknak megfelelően az életpálya iránti vonzalom motivumait tártuk fel, majd a tanulók későbbi pályájukon megvalósítható lehetőségeket vettük számba. Ezután kitértünk a személyes boldogság pályaválasztási összefüggéseinek mérésére, végül pedig a "pályaválasztási közérzet" néven az értékbeállítódás érzelmi sajátosságainak feltárásával az identifikáció affektív összetevőit kutattuk.

A 2.sz. táblázatból is egyértelműen kitűnik, hogy a választott indítékok nagy mértékben koncentrálnak néhány motivumra. Továbbra is a munkavégzés emberi tényezői, valamint az önállóság és az aktivitás szerepel leggyakrabban.

Az indítékok rendszerében az érettségi előtt is az ún. hipotetikus elméleti modell /Pataki, 1977/ alapján az értelmiségi pálya a legközkedveltebb. Ugyanakkor a középiskola utolsó évében a motivumok egymáshoz való viszonya megváltozik, ellentétben a korábbi három év viszonylagos nyugalmával, bizonyos átstrukturálódás figyelhető meg. Másrészt hasonlóan a harmadik osztályban kapott eredményekhez, az érettségi évében szintén a konkrét munkatevékenységhez tartozó indítékokat választották gyakrabban a tanulók, valamint főként a munkavégzés emberi tényezőit preferálták választásaikban.

Az értékorientációs indítékok a középiskola negyedik osztályában is különböznek nemenként jelentősen. A leánytanulók továbbra is a személyes érintkezés iránti igényt hangsúlyozták, valamint a társadalmi hasznosság elvét is ők juttatták elsősorban kifejezésre. Ezen túlmenően a kedvező munkakörülmények szerepe szintén jelentősebb a leányoknál, mint a fiuknál és a másokon való segítség, másokról való gondoskodás is. A fiuk megőrzik vezető szerepüket az alkotás, a tettvágy és a kezdeményezés tekintetében. Különösen az önállóság kap jelentős hangsúlyt válaszaikban az érettségi előtt.

A pályaválasztási indítékok változása tekintetében a leányok sokkal stabilabbak, míg a fiuk nagy hányada gyakran módosítja elképzelését.

2.sz. táblázat: Az életpálya iránti vonzalom indítékai

M o t i v u m o k	%
1. Sok emberrel lehet érintkezni	15,8
2. Nem követel nagy fizikai erőfeszítést	6,7
3. Külföldi utazásra ad módot	2,1
4. Változatos munkát biztosít	22,6
5. Gondtalan jólétet biztosít	2,7
6. Hasznos a társadalomnak	17,4
7. Lehetőséget ad kezdeményezésre	13,8
8. Anyagi biztonságot nyújt	4,1
9. Társadalmilag megbecsült	2,3
10. Felelősséget követel a munkában	6,7
11. Nagyvonaluság érvényesül benne	0,3
12. Tiszták és egészségesek a körülmények	4,5
13. Aprólékos munkát igényel	1,5
14. Sok szabad időt biztosít	16,8
15. Mások problémáin lehet segíteni	6,2
16. Önállóságot biztosít	4,1
17. Másokat lehet irányítani	1,5
18. Egyéb	0,6

A vizsgálati adatok alapján a középiskola harmadik osztályában kezdődő felerősödés a társadalmi felelősség, és az önállóságra való törekvés vonatkozásában tovább fokozódik. Hasonlóképpen a továbbtanulás iránya és szintje tekintetében jelentős eltéréseket találunk az életpálya iránti vonzalom motívumai között. Ugyanakkor az érettségi időpontjában pályánként már korántsem tapasztalhatunk olyan különbségeket, mint a korábbi években. Ezen integrációs tendenciát feltétlenül életkorszpecifikus sajátosságnak kell tekintenünk.

Az érettségiző gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók válasza a 3.sz. táblázat alapján, az előző évekhez hasonlóan, bizonyos rendszert alkotnak. Itt is a "munkatársak megbecsü-

lése" /32,9 %/ és a "munkában talált öröm" /37,7 %/ a leggyakoribb, valamint az "anyagi biztonság" /10,9 %/ és a "hozzájárulás a társadalom fejlődéséhez" /10,1 %/.

A távlati törekvések pályával kapcsolatos összefüggései elsősorban a pályatevékenység emberi összetevőit preferálják és az anyagi jövedelmezőség is előkelő helyen szerepel. A nemek közötti különbségek szinte megegyeznek a korábbi évek tapasztalataival, miszerint a leányok inkább érzelmi beállítottságuk, a fiuk pedig a maradandó alkotások létrehozására törekednek, természetesen magasabb jövedelem iránti igény mellett, sőt a nemzetközi elismerés vágya is főként bennük merül fel.

3.sz. táblázat: A legfontosabb, amit az életpályán elérhet

M o t i v u m o k	%
1. Mások irányítása	3,8
2. A munkatársak megbecsülése	38,9
3. Anyagi biztonság	10,9
4. Társadalmi hírnév	1,6
5. Maradandó alkotások	8,5
6. Munkában talált öröm	38,7
7. Változatos élmények	2,6
8. Hozzájárulás a társadalom fejlődéséhez	10,1
9. Mindennapos feladatok maradéktalan teljesítése	7,3
10. Magas jövedelem	9,1
11. Nemzetközi elismerés	1,2
12. Egyéb	0,6

Kutatásaink alapján megállapíthatjuk, hogy a személyes boldogság pályaválasztási összefüggései /lásd 4.sz. táblázat/ az érettségizők körében is erősen differenciáltak. A "boldog

családi élet" iránti igény szinte valamennyi tanulónál szerepel első, második vagy harmadik helyen és a "felelősségteljes feladatok végzése" is.

4.sz. táblázat: A személyes boldogság pályaválasztási összefüggései

M o t i v u m o k	%
1. Felelősségteljes feladatok	39,3
2. Kedvező munkakörülmények	16,5
3. Boldog családi élet	42,1
4. Elismerés, megbecsülés	19,7
5. Társadalmi-politikai tevékenység	14,3
6. Érdekes munka	36,2
7. Szórakozás	17,5
8. Jó anyagi körülmények	20,6
9. Egyéb	9,9

Ugyanakkor az egyéni vizsgálatok során feltártuk azokat a tartalmi összefüggéseket, amelyek az egyes válaszok mögött szerepelnek. Így pályacsoportonként karakterisztikus eltéréseket tapasztalhatunk, sőt esetenként pályánként is jelentős különbségek mutathatók ki.

A "pályaválasztási közérzet" tulajdonképpen azt az érzelmi feszültséget jelöli, amely a pályaválasztási döntés során tapasztalható. Így a személyiség pozitív érzelmi beállítódása különösen lényeges a pálya távlati eléréséhez, mert annak hiánya éppen az energia-háttér elégtelenségét jelenti. A szélsőséges érzelmi állapotok /pozitív vagy negatív formában/ mindig károsan befolyásolják és egyben korlátozzák is a tanulók képességének kibontakozását.

A vizsgálati adatok szerint igen sokféle érzelmi viszonyulás létezik a tanulók körében a pályaválasztásukkal összefüggésben. Ezen túlmenően a pályaválasztási érzelmek pozitív

5.sz. táblázat: Az érettségizők pályaválasztási közérzete

Érzelmi állapot	%
1. Nagyon bizakodó	5,5
2. Bizakodó	24,8
3. Közömbös	16,5
4. Nyugtalan	34,3
5. Nagyon nyugtalan	18,9

és negatív változásai egymást kölcsönösen áthatják és kiegészítik. Az empirikus adatok alapján a fiuk lényegesen bizakodóbbak a jövőjüket illetően, mint a leányok. Az érettségi időszakában egyébként a pályaválasztási közérzet általában feszültebb jelleget mutat a korábbi évekhez képest. Ez első sorban a bizonytalanságban, sőt gyakran kapkodásban és megalapozatlan döntésekben jut kifejezésre.

Összegzés

Vizsgálataink alapján igazolódott az az alapvető feltevésünk, hogy a pályaválasztási identifikáció folyamatos a középiskolai képzés során. Ugyanakkor a választott pályával való azonosulás folyamatossága ellenére különböző intenzitású. Így az első két év jelenti a prae-identificatio első szakaszát, majd a harmadik és a negyedik évfolyam szintén külön-külön egységként szerepel.

Azon feltevésünk, hogy a pályaválasztási identifikáció főként az affektív szférában valósul meg, csak részben bizonyosodott be. Ezt a megállapítást arra alapozzuk, hogy a középiskola első és második évében az anticipált identifikáció első sorban érzelmi jellegű ugyan, de a harmadik osztályos gimnazisták és szakközépiskolások esetében, méginkább az érettségizők körében a kognitív, az affektív és a konatív

komponensek egyre inkább egységes rendszere valósul meg.

Harmadik hipotézisünk teljes egészében megfelel a várakozásnak, miszerint a pályaválasztási döntéselőkészítés folyamatában az egyéni értékrend regulációs funkciót tölt be. A középiskolai tanulók választott pályával való azonosulásának fő sajátossága tehát az értékorientációs irányultság, amely szabályozza a fiatalok pályaválasztási magatartását és befolyásolja pályaválasztási érettségük tartalmi differenciálódását.

Irodalom

1. CSIRSZKA János: Pályalélektan.
Gondolat, Budapest, 1966. 271 oldal
2. DANCS István: Szakmunkástanulók és szakközépiskolások
vonakoztatási kereteinek vizsgálata.
Pályaválasztás, 1981/3. sz. 3-13. oldal
3. DURÓ Lajos: A pályaválasztási értékorientáció mint
pszichológiai probléma.
In.: Vizsgálatok a pályaválasztási értékorien-
táció körében /Szerk.: Dr.Duró Lajos és
dr.Zakar András/.
Kecskemét, 1980. 6-26. oldal
4. HIEBSCH, H. - VORWERG, M.: Sozialpsychologie.
VEB Verlag der Wissenschaften.
Berlin, 1980. 486 oldal
5. KLEIN Sándor: Munkapszichológia.
Gondolat, Budapest, 1980. 846. oldal
6. KULKA, H.: Psychische Disponibilität und Psychodiagnostik.
Forschung der sozialistischen Berufsbildung,
1981/2.sz. 7-14. oldal
7. SEIFERT, K.-H.: Berufspsychologie.
Verlag Hogrefe, Göttingen, 1977. 781 oldal
8. ZAKAR András: Az első osztályos középiskolai tanulók pá-
lyaválasztási szándékainak értékorientációs té-
nyezői.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József
nominatae Sectio Paedagogica et Psychologica,
21. kötet Szeged, 1979. 103-124. oldal
9. ZAKAR András: Über Wertorientierungen in der Berufswahl.
Berufsberatungskongress des Bezirkes Magdeburg.
Magdeburg, 1979. 5. füzet 76-78. oldal

10. ZAKAR András: A pályaválasztási értékorientáció pszichológiai vizsgálata harmadik osztályos középiskolai tanulók körében.
Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Pædagogica et Psychologica, 22. kötet Szeged, 1980. 175-192. oldal
11. ZAKAR András: Werteeinstellungen im Berufsfindungsprozess bei Oberschülern.
XXII. Internationaler Kongress für Psychologie. Kurzfassungen 2. kötet
Leipzig, 1980. 675. oldal
12. ZAKAR András: A pályaválasztási értékorientáció vizsgálata középiskolai tanulók körében.
Magyar Pszichológiai Társaság V. Tudományos Konferenciája.
Budapest, 1981. 183. oldal

Психологические исследования идентификации выбора
профессии у молодежи, идущей на аттестат зрелости

Андраш Закар

Автор в своей статье отчитывается о результатах исследования последнего года четырехлетних исследований. Он детально анализирует психологические связи подражания и идентификации, а затем указывает на наиболее главные особенности идентификации выбора профессии. На основе опытного базиса, приобретенного разнообразными исследовательскими методами, после рассмотрения установки на выбранную профессию, автор раскрывает закономерности ценностной ориентации при выборе профессии.

На основе результатов исследования главной особенностью отождествления с выбором профессии учащихся средних школ является ценностно-ориентационная направленность, которая регулирует поведение молодежи при выборе профессии и оказывает влияние на содержательную дифференциацию их зрелости в выборе профессии.

Psychologische Untersuchung zu Problemen der Identifikation
der Berufswahl bei Jugendlichen vor dem Abitur

Dr. András Zakar

Der Verfasser berichtet in seinem Artikel über die Ergebnisse des letzten Jahres einer vierjährigen longitudinalen Untersuchung. Er analysiert zunächst ausführlich die psychologischen Zusammenhänge der Nachahmung und der Identifikation, anschliessend zeigt er die Hauptcharakterzüge der Identifikation der Berufswahl.

Basierend auf den Erfahrungen, die der Verfasser mit einer vielseitigen Untersuchungsmethode erreicht hat, deckt er die Gesetzmässigkeit der Wertorientation der Berufswahl nach der Zusammenfassung der Einstellungen auf den gewählten Beruf auf. Der Verfasser kommt zu dem Ergebnis, dass der Hauptcharakterzug der Identifikation der Schüler mit dem gewählten Beruf die Wertorientierung ist, die das Verhalten der Jugendlichen bei der Berufswahl bestimmt und sogar die Inhaltsdifferenzierung ihrer Reife für die Berufswahl beeinflusst.